Beytulhikme Int J Phil 15 (4) 2025
Doi: 10.29228/beytulhikme.87679
Research Article: 1859-1879

Jean-Paul Sartre'da İnsan, Özgürlük ve Sorumluluk

Man, Freedom and Responsibility in Jean-Paul Sartre

YAKUP YILDIZ DEMET ATAŞ
İnönü University

Received: 09.10.2025 | Accepted: 20.12.2025

Abstract: Jean-Paul Sartre is one of the most important philosophers of existentialist philosophy. His thought, shaped around the principle that "existence precedes essence," centers on human freedom, responsibility, and the search for meaning. Humans are defined as "being- for- itself," free and responsible beings obligated to create their own essence. This approach rejects attributing a predetermined essence to humans and argues that individuals create their own essence through their choices and actions. Sartre challenges understandings that suggest that essence is given by God. The fundamental basis for his prioritization of existence over essence is his denial of the existence of a creative God. According to him, there is no God. Therefore, there is no pre-given essence for humans. In this respect, Sartre focuses on analyzing human problems of meaning, freedom, and responsibility, based on the absence of God. In this study, Sartre's atheist existentialism will be discussed with a conceptual and descriptive method in terms of the nature, freedom and responsibility of human, and in this context, the necessity of human to constitute their own existence and the resulting anguish, nihilation, freedom and escape from freedom will be examined on an ontological and ethical plane.

Keywords: Sartre, essence, existence, being-for-itself, nihilation, anguish, freedom, responsibility.

✉ Yakup Yıldız
İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
44210, Malatya, Türkiye | yakupyildiz@hotmail.com

✉ Demet Ataş
İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Programı
44210, Malatya, Türkiye | atasdemet65@gmail.com

Beytulhikme An International Journal of Philosophy

Giriş

Jean-Paul Sartre (1905–1980) 20. yüzyıl felsefesi ve özellikle varoluşçu akımın en önemli temsilcilerinden biridir. 20. yüzyılın başlarındaki entelektüel ortam varoluşçu düşüncenin gelişimi açısından büyük bir öneme sahiptir. Bilindiği gibi bu yüzyılın başlarında Dünya Savaşları'nın yarattığı yıkımlar, anlamın yitirilişi ve değerlerin sorgulanması Avrupa'da özellikle insanın özgürlük ve sorumluluğunu merkeze alan felsefi arayışları ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda Sartre da, özellikle ateist varoluşçuluk çerçevesinde insanın özgürlük ve sorumluluk kavrayışına farklı bir boyut ve derinlik kazandırmıştır.

Sartre'ın ontolojik görüşlerinin temellendirilmesinde Heidegger'in *Dasein*'a dair düşüncelerinin, Husserl'in fenomenoloji anlayışının ve Kant'ın eleştirel felsefesinin etkileri açıkça görülür (Magill, 1992, s. 85). Sartre bu düşünürlerin görüşlerinden hareketle kendi düşünce perspektifini oluşturur. Bununla birlikte Sartre, bazı konularda onları da eleştirmekten geri kalmaz. Nitekim o, Kant'ın numen-fenomen ayrımını kabul etmeyerek, var olanın sadece fenomen olduğunu ve fenomenin dışında Kant'ın numen şeklinde belirttiği başka bir alanın olamayacağını öne sürerek numeni reddeder (Magill, 1992, s. 85). Ona göre, asıl gerçeklik sadece fenomendir, çünkü bir varlık nasıl görünüyorsa öyledir, onun ötesinde ve dışında gerçek diye nitelendirebileceğimiz başka bir gerçeklik mevcut değildir (Sartre, 2010, s. 20). Bu bağlamda Sartre, "varlık" ve fenomen ayrımını reddeder. "Varlık" fenomendir ve öteki fenomenlerle eş zamanlı olarak fenomenler bütünlüğü içinde kendini gösteren görünüştür. Diğer bir ifadeyle, fenomenler bütünlüğü içinde fenomenlerin kendilerini bütünlük halinde göstermelerinin koşulu olarak zuhur eden fenomendir. Bu nedenle "varlık", fenomeni önceleyen bir öz gibi alınamaz (Türkan, 2020, s. 236). Diğer taraftan Husserl'in fenomenoloji öğretisinden de fazlasıyla yararlanan Sartre'a göre bu öğreti, bilinç ile dünyayı birbirinden ayırmadan ve soyutlamadan, bilincin egemenliği ile dünyanın gerçekliğini aynı anda koruduğu için önemli bir imkândır (Kampits, 2004, ss. 238-239). Ancak Husserl'in öne sürdüğü aşkın benlik düşüncesi, ona göre, solipsizme götürecek nitelikte olduğu için gereksiz ve tehlikeli bir düşüncedir (Magill, 1992, s. 85).

Sartre, Heidegger'in *Varlık ve Zaman* adlı eserinden aldığı "dünyayaatılmışlık" ve "hiçlik" kavramlarını özgürlük ve sorumluluk zemininde

yeniden yorumlar; onun ontolojik çözümlemelerini insanın etik ve pratik yaşamına yönelen felsefi bir antropolojiye dönüştürür. Dahası onun felsefesi, Heidegger'in sürekli kendisiyle çatışma halinde olduğu ve felsefe hayatı boyunca aşmaya çalıştığı, Descartes düalizmi ile de yakından ilişkilidir. Bu konudaki en belirgin ilgi ise, Sartre'ın varlığı "kendinde-varlık" ve "kendi-için-varlık" şeklinde ikiye ayırmasında yatar. Sartre, her ne kadar bilinçli bir şekilde olmasa da, yapmış olduğu bu iki farklı varlık ayrımıyla Descartes düalizminden etkiler taşıdığını ortaya koyar (Barrett, 2016, s. 146). Ancak bu ayrım, onun Kartezyen düalizmi benimsediği anlamına gelmez. Zira Descartes, maddenin/bedenin niteliğini *res extensa* ve ruhun/bilincin niteliğini *res cogitans* olarak belirlemekle mutlak bir düalizme ulaşırken, her türlü düalizmin üstesinden gelmek isteyen Sartre bu iki kategoriyi karşıtlık ilişkisi üzerinden değil, çelişiklik ilişkisi üzerinden ele alır ve bunların varolmak için birbirlerini gerektirdiklerini söyler. Ayrıca Sartre, Descartes'ın bilinçte bir şeyin bilinci ile bilincin bilinci arasında yaptığı ayrıma da itiraz eder. Ona göre bilincin bilinci olan "Ben" bilinci, bilinçte keşfedilmeyi bekleyen bir töz gibi ele alınamaz. Descartes'ın böyle düşünmüş olması, dünya ve dünya içindeki başkalarıyla ilişki problemine yol açmıştır. Bu yüzden düşünüm öncesi saf bir Ben bilincinden söz edilemez, başkası her zaman birlik halindeki bilincimizin varoluş kiplerinden biridir (Türkan, 2024, s. 182).

Sartre'ın ateist varoluşçu felsefesinde insanın doğası, özgürlüğü ve sorumluluğu varoluşsal bir durum olarak öznenin kendisine bırakılmıştır. Bu bağlamında Sartre, insanın anlam yaratma kapasitesini Tanrı'ya değil, kendi bilinç ve özgür seçimlerine dayandırır; bu durum, hem özgürlüğün mutlak olduğunu hem de sorumluluğun kaçınılmaz olduğunu ön plana çıkarır. Ona göre insan, önceden belirlenmiş bir doğaya veya öz'e sahip değildir; onun varoluşu, özünden önce gelir. Sartre bunu "Varoluş özden önce gelir" ifadesiyle formülleştirir. Bu formül insanın önceden belirlenmiş bir doğasının olmadığı, kendisini kendi seçimleri aracılığı ile sürekli kurmak zorunda olduğu anlamına gelir. Bu temel ilkeden hareketle, insan her durumda kendi kimliğini, değerlerini ve anlamını özgür iradesiyle inşa etmekle yükümlüdür. Dolayısıyla insan, radikal bir özgürlüğe ve aynı ölçüde radikal bir sorumluluğa mahkûmdur. Bu özgürlük, Sartre'a göre hem insan varoluşunun en temel özelliği hem de en ağır sorumluluğudur. Öte taraftan insan, yaptığı bütün eylemlerinde yalnızca kendisini değil, aynı zamanda insanlığı temsil

eden bir örnek oluşturur; dolayısıyla özgürlüğün bilinci, kaçınılmaz bir kaygı ve sorumluluk duygusunu da beraberinde getirir.

Sartre'ın düşüncesinde özgürlük, yalnızca etik bir kategori değil, aynı zamanda ontolojik yapının bir parçasıdır. İnsanın bilinci (*pour-soi*), sürekli bir kendini aşma ve geleceğe yönelme hali içinde bulunduğundan, sabit ve kapalı bir öz taşımak yerine, hiçlik üzerinden tanımlanır. Bu hiçlik, insanın her zaman başka türlü olabilme imkânını ifade eder. Ancak özgürlüğün bu sınırsızlığı, aynı zamanda insanı kaygı ve sorumluluk yüküyle karşı karşıya bırakır. İşte bu noktada, insan çoğu zaman kendi özgürlüğünden kaçma, onu inkâr etme yahut gizleme eğilimi içerisine girer. Sartre bu eğilimi "kendini aldatma (*mauvaise foi*)" kavramıyla ifade eder (Sartre, 2010, s. 102). Kendini aldatma, insanın özgürlüğünü ve dolayısıyla sorumluluğunu inkâr ederek kendisini sabit bir role, kimliğe veya belirlenmişliğe hapsetmesi demektir. Buna karşılık yalan (*mensonge*) ise, öznenin dışındakini yanıltmaya yönelik bir girişimdir. Sartre, bu iki tutum arasında kesin bir ayrım yapar: Yalan, öznenin bilincinde bir çelişki doğurmazken, kendini aldatma, bilincin kendi kendisiyle çelişmesini mümkün kılar. O halde, filozofa göre, kendini aldatma insanın kendi sorumluluğunu reddetme girişiminden başka bir şey değildir. Bu durumda insan özgürlükten vazgeçerek kendi varlığını oluşturma imkânını yitirir (Sartre, 2010, s. 102).

Bu makalede, Sartre'ın "kendinde-varlık" (*L'etre-en-soi*) ve "kendi-için-varlık" (*L'etre-pour-soi*), hiçlik (*néant*), varoluş (*existence*), öz ve özgürlük, iç daralmasından kaçış ve varoluşsal seçimler kavramsal çerçevede ele alınacak; insanın kendi varoluşunu kurma zorunluluğu ile buna bağlı olarak ortaya iç daralması, hiçleme, özgürlük ve özgürlükten kaçış biçimleri ontolojik ve etik düzlemde tartışılacaktır.

1. "Kendinde-varlık" ve "Kendi-için-varlık"

Sartre'ın "kendinde-varlık" (*L'etre-en-soi*) dediği şey, dünya ve dünyadaki nesnelere karşılık gelen, bu yüzden daha ziyade madde ile ilişkili olan, ona denk gelen bir kategoridir (Cevizci, 2012, s. 1157). *Varlık ve Hiçlik*'te bu varlığın ne olduğu ve özelliklerini ayrıntılarıyla açıklar. Buna göre "kendinde-varlık" yaratılmamış, zorunlu olmayan bir varlıktır. Bu bakımdan bu varlık ne mümkün, ne de imkânsızdır. Filozofa göre bu varlık yoğun olumluluktur: Başkalık nedir bilmez, kendini bir başka varlıktan başka olarak ortaya koyamaz. Sınırlandırılmamış bir biçimde kendisidir ve kendisi

olmakla da kendisini tüketir. Öte taraftan varlık yaratılmamıştır, çünkü onu yaratacak veya meydana getirecek ne bir Tanrı ne de bir neden vardır. Hatta Sartre'a göre, onun Tanrı tarafından yaratılmış olduğu kabul edilse bile, onu yaratılmışlık düşüncesiyle açıklamak imkânsızdır. Çünkü kendinde-varlık, varlığını yaratılmış olmanın ötesinde sahiplenen bir varlıktır ki, bu da zaten onun yaratılmamış olduğu gerçeğiyle aynı anlamsal içeriği taşır. Dolayısıyla kendinde varlığın var olma dayanağı, onun bizzat kendisidir. Fakat Sartre'a göre bu, onun kendi kendini yaratmış olduğu anlamına gelmemelidir. Çünkü böyle bir anlam onun kendinden önce var olduğu anlamına gelir ki, bu da imkânsızdır. Kendinde-varlık, kendi kendinin nedeni olamaz, o sadece kendidir (Sartre, 2010, ss. 41-42). Sartre bu varlığı, "varlık vardır, varlık kendisindedir, varlık ne ise odur" şeklinde özdeşlik ilkesi çerçevesinde olumsal bir alana atfeder (E. Çelebi, 2011, s. 22).

Kendinde-varlık'ın kendi olması demek ne etkin ne de edilgin olması demektir. Çünkü Sartre'a göre etkin ve edilgin olmak, kendinde varlığın özelliğinden ziyade, bilinç sahibi insanın bir özelliğidir. İnsan, bilinç sahibi olması sebebiyle hem etkin hem de edilgin bir varlıktır. Ancak bilinçten yoksun olan ve ayrıca bilince de ihtiyaç duymayan kendinde-varlık, varlığının sadece kendinde olması sebebiyle etkin ve edilgin olmanın tamamen ötesinde olan bir varlıktır. Aynı şekilde o, olumlama ve olumsuzlamanın da ötesindedir. Çünkü bir şeyin olumlanması veya olumsuzlanması ancak bilinçli bir varlık olmakla mümkün olabilir. Üstelik kendinde-varlık, kendi kendisiyle dolu olması sebebiyle bilinçli olmaya gereksinim bile duymaz (Sartre, 2010, s. 44).

Kendinde-varlığın ne ise o olması demek, Sartre'a göre, ne değilse o olmasının imkânsızlığının yanında, ne değilse o olmaması dahi mümkün olmayan varlık demektir, çünkü kendinde-varlık başkalığı kendinde barındırmaz. Bu yüzden ne kendini başka bir varlığa karşı başka bir varlık olarak ortaya koyabilir, ne de başkası ile herhangi bir bağ kurabilir. O, hiçbir sınır kabul etmeksizin sadece kendisidir ve onun dışında başka bir şey olması da mümkün değildir (Sartre, 2010, s. 44).

Zamana hiçbir biçimde bağlı olmaması kendinde varlığın diğer bir özelliğidir. O zamansallıktan tamamen uzaktır. Kendinde-varlık sadece vardır ve yapısında meydana gelebilecek herhangi bir bozulma ya da değişiklik onun varlığını eksiltmeyeceği gibi onu ortadan da kaldıramayacaktır;

çünkü o, yok olmadığı için daha önce var olduğu gibi yine var olmaya devam edecektir (Sartre, 2010, s. 44). Sözgelimi bir kendinde-varlık olarak, taş parçalandığı için yapısal formunu kaybetmiş olsa da tamamen ortadan kalkmaz, çünkü o yine taştır ve önceden nasıl varsa yine aynı şekilde var olmaya devam edecektir. O halde "kendinde-varlık", var olmak için herhangi bir nedeni olmayan ve bu nedenle de yaratılmamış olan; her türlü oluştan, değişimden ve zamansallıktan uzak olarak sadece var olan; başkasıyla bir bağı olmadığı gibi, başkası olması da imkânsız olan, sadece ne ise o olan olmakla nesneler dünyasına denk gelen bir varlıktır (Marcuse, 2016, ss. 217-218). Sartre'ın, Tanrı'nın yaratımını yok sayarak, nesneler dünyasına yönelik bir atıfla ortaya koymuş olduğu kendinde-varlık ve bu varlığa yüklenilen bütün bu vasıflar, özelikle de yaratılmamış olması materyalist anlayışın maddeye dair tasvirlerine çok benzemekte ve bu yüzden de bu anlayışın bir biçimi gibi karşımıza çıkmaktadır (Özkan, 2018, s. 99).

Sartre felsefesindeki diğer varlık türü olan "kendi-için-varlık" (*L'etre-pour-soi*) ise, bilince, yani insana karşılık gelir. Kendinde varlığın ne ise o olmasına mukabil, olumsuzlama fonu üzerinden zuhur eden kendi-için-varlık, "ne değilse o olan ve ne ise o olmayan" varlıktır (Sartre, 2010, s. 43). Bu da kendi varlığı içinde kendi varlığını kendisine problem edinen bilincin, kendisiyle tam bir uygunlukla örtüşmüyor olması anlamına gelir. Kendisi ile örtüşmek ve özdeş olmak, her ne ise o olan kendinde varlığa özgü bir vasıftır (Sartre, 2010, s. 134). Yukarıda da belirttiğimiz gibi, kendinde-varlık kendisiyle dolu olan varlıktır ve bu doluluk öyle bir doluluktur ki, onun kendisiyle özdeş olmasını sağlar, böylece ona başka herhangi bir şeyin dâhil olmasını engeller. Fakat ne değilse o olan ve ne ise o olmayan varlık olarak bilinci, bir varlık çözümlemesi olması sebebiyle, kendisiyle kusursuz bir şekilde örtüşen olarak tasvir etmek mümkün değildir (Sartre, 2010, s. 134).

Öte taraftan bilinç, daima bir şeyin bilinci olarak kendini gösterir. Bu nedenle onu, kendinde-varlık gibi sadece kendi olan, katışıksız varlık şeklinde tasvir edemeyiz, aksine sürekli farklı şeyleri tecrübe ederek şekillendiği için, saf bilinçten söz etmemiz imkânsızdır (Özkan, 2018, s. 100). Örneğin kendinde-varlık olarak nitelendirebileceğim bu masa hakkında söyleyebileceğim tek şey onun masa olduğudur. O sadece masadır ve ne ondan az ne de fazladır. Aksine masa olduğu için kendisiyle tam bir şekilde özdeştir. Fakat inanışım ile ilgili onun sadece inanış olduğunu belirtmem ve

bununla yetinmem imkânsızdır. Çünkü bilinç, yöneldiği bilinç olgusunu değiştirdiği için inanışım artık sadece inanış olmakla sınırlı kalmaz, o inanış olmaktan çıkar ve inanış bilinci olur. Bu da bizi, onun kendisiyle hiçbir zaman özdeş olamayacağı olgusuna götürmektedir (Sartre, 2010, ss. 134-135).

Kendinde-varlık tamamlanmış ve eksiksiz bir varlık olarak, kendi ile dolu olduğundan kendini tamamlama gibi bir girişimde bulunmaz. Ancak kendisiyle özdeş olmayan ve bu nedenle her zaman bir eksiliği kendinde barındıran "kendi-için-varlık", sürekli bir öteye geçme çabası içindedir. Çünkü kendinde varlığın olduğundan başka türlü olamayan yapısına karşılık, kendi-için-varlık özü gereği daima olduğundan başka türlü olan varlıktır, bu da onu her zaman kendini aşmaya ve kendi ötesine geçmeye çağırır (Zafer Esenyel, 2016, s. 311). Böylece kendinde-varlık ile kendi-için-varlık arasındaki bu farklar bizi Sartre felsefesinin diğer bir konusu olan hiçlik sorununa götürür.

2. Hiçlik

Sartre, varlık sorgulamasını Heidegger'in açtığı yoldan ilerleterek kurgular. Sartre *Varlık ve Hiçlik* adlı eserinde, tıpkı Heidegger gibi, bu sorgunun bir parçası olarak varlığın yanı başında duran "hiçlik (*néant*)" kavramına işaret eder. Ona göre insan bilinci (*pour-soi*), varlığın içinde bir "hiçlik" alanı açar. Bu hiçlik, insanın kendisini olduğu şeyden farklı görmesini ve sürekli kendisini aşmasını mümkün kılar. Burada nesneler "nasıl ise öyle"dir: örneğin bir taş, bir masa, bir ağaç sadece "var"dır (Sartre, 2010, s. 303). Oysa insan hiçbir zaman sadece "olduğu" gibi değildir: O daima başka bir geleceğe yönelir, başka türlü olabilme potansiyelini içinde taşır: insan-gerçekliği için olmak kendini seçmektir (Sartre, 2010, s. 679).

Sartre'a göre, insanı anlamaya ve anlamlandırmaya başladığımızda onun hakkında saptayabileceğimiz ilk şey, onun varlık karşısında sorgulayıcı bir tavır içinde olduğudur. Zira, filozofa göre, varlığın aşkın olgusunu yakalamak ve varlıkla yüz yüze gelmek için bir sorgulamaya ihtiyaç vardır. Bu bağlamda her soru sorgulanan ve sorgulayan bir varlığı gerekli kılar. Varlık tarzı hakkında sorgulanan varlıktan, varlığın kendini ifşa etmesi için, varlıkla kurulan aşinalık temelinde daima bir cevap beklenir. Bu cevap, "evet" şeklinde olumlu olabileceği gibi "hayır" şeklinde olumsuz da olabilir. İşte Sartre'a göre bu olumsuzlama bizi, kendi temeli ve kökenine, yani hiçliğe götürür (Sartre, 2010, ss. 50-51).

Sartre'a göre hiçlik olumsuzlamanın temelidir. Çünkü dünya üzerinde olumsuzlamanın mümkün olabilmesi hiçliğin verilmiş olmasına bağlıdır. Hiçlik ise, varlıkta verilmiştir. Diğer bir deyişle, olumsuz olanın var olabilmesi ve kavranılabilmesinin temel koşulu, hiçliğin varlıkta verilmiş olmasına bağlıdır. Bu açıdan olumsuzlamayı hiçlik olmadan anlamak ve hiçliği de varlıktan bağımsız olarak tasarlamak mümkün değildir. Varlıktan bağımsız ve onun dışında olması mümkün olmayan hiçlik, ne varlıktan önce, ne de ondan sonradır, aksine varlığa musallat olmuş bir biçimde, yüreğinin derinliklerinde bir kurtçuk misali ortaya çıkar (Sartre, 2010, s. 71). O halde bu kurtçuk, yani hiçlik hangi varlıkta ortaya çıkar ya da hangi varlıktan gelir?

Her şeyden önce şunu belirtmeliyiz ki, hiçlik kendinde-varlıktan gelmez, onu kendinde-varlık üretmez. Çünkü, kendinde-varlık her türlü olumsuzlamanın ötesinde, kendi kendisiyle özdeş ve kendisiyle dolu olduğu için yapısı gereği hiçliğin kendi içine sızmasına izin vermez. Bu nedenle hiçliğin vuku bulmasına aracılık edecek olan varlık, kendinde varlığın karşıtı olarak, kendisiyle dolu ve özdeş olmayan, bizi hiçliğe götürecek olan olumsuzlamayı kendinde barındıran bir varlık olmalıdır ki, o da hiç şüphesiz, bu özelliklerden de anlaşılacağı üzere, bilinç, insan ya da aynı anlama gelen "kendi-için-varlık"tır (Sartre, 2010, s. 74). Dolayısıyla, Sartre'a göre hiçlik, varlığın varlık tarafından soru konusu yapılması anlamına geldiği için insanla ilişkili bir durumdur. O, insan aracılığıyla insanın başına gelen, insana özgü bir ve tek imkândır. İnsan hiçliği bağrında taşıyan, onun biricik temeli ve kökenidir (Sartre, 2010, s. 74).

Sartre'a göre hiçlik var değildir, oldurulur. Bunu yapacak olan ise bilinçli bir varlık olan sorgulayıcının bilinçli edimidir. Bu edimle dünyanın nedensel düzeninden kurtulan bilinç kendisini geçmiş varlığının sürekli bir hiçlenmesi olarak yaşar, yani hiçleşir. Sartre olumsuzlama, hiçlik ve bilinç arasındaki ilişkiyi açıklamak için kendisiyle bir kafede buluşmak üzere sözleştiği arkadaşı Pierre ile olan randevusunu örnek gösterir (Sartre, 2010, ss. 56-57). Sartre kafeye arkadaşıyla sözleştiği zamandan daha geç gittiği için arkadaşını orada bulamaz. Onu aramaya başlar. Aslında kafe, içindeki her şeyle bir bütün olarak vardır. Ancak Sartre için durum hiç de öyle değildir. Çünkü o, sadece arkadaşını aramakta ve sadece onu görebilmeyi ümit etmektedir. Bu nedenle etrafında var olan diğer varlıkları ne fark eder ne de

onları görür. Onun arkadaşına odaklanması sebebiyle etrafındaki diğer her şey adeta erir ve görünmez olur. İşte Sartre, arkadaşına odaklanması ve sadece onu bulmak istemesi sebebiyle her şeyin etrafında yok olduğu, silinerek görünmez bir hal aldığı bu durumu hiçlik olarak adlandırır. Eğer Pierre'yi son anda bile görmüş olsaydı, etrafında hiçleşen bütün bu varlıklar onunla birlikte yeniden bir anlam kazanabilirdi. Ancak Pierre orada yoktur ve Sartre için, daha doğrusu bilinç için her şey hiçleşmeye mahkûmdur (Sartre, 2010, s. 74).

Burada Sartre'ın Pierre kafede mi? sorusuna aldığı "hayır" cevabı, onun orada olmadığına dair olumsuz bir cevap olmakla, olumsuzlamadır. Bu olumsuzlama onu, etraftaki hiçbir şeyi görememesine ve böylece hiçleştirmesine neden olur. Esasen burada bir çifte olumsuzlama vardır. Pierre, hiçlik fonu üzerinden varolmayan olarak kendini göstermektedir. Kafe varolmayan olarak Pierre'yi göstermek üzere bir hiçlik fonuna dönüşmüştür. Bu hiçleme, aranılan şeyin görünüşe çıkması için bir çağrıdır ve bu çağrıyı yapan, yani hiçliği dünyaya getiren, onu ortaya koyan da bilinçtir. Bu durumda şu soruyla karşı karşıya kalırız: insanın, hiçliği dünyaya getirebilmesinin önkoşulu nedir? Ya da hiçliğin insan vasıtasıyla vuku bulması için, insanın nasıl bir varlık olması gerekir? Sartre'ın bu soruya verdiği cevap özgürlük olacaktır. Fakat özgürlüğün de insanın özünden önce gelmesi gerekir. Çünkü insan ancak özgür bir varlık olmakla hiçliği dünyaya getirebilir (Sartre, 2010, s. 74).

Sartre'ın özgürlük kavrayışı bilinç ve hiçlik kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Bilinç, sabit bir "şey" değil, sürekli olarak kendini aşan ve geleceğe yönelen bir yapıdadır. Bu yapısı sayesinde insan, yalnızca mevcut durumu değil, aynı zamanda olabilecek durumları da fark eder ve bunlar arasında seçim yapma kapasitesine sahiptir (Sartre, 2010, s. 74). Sartre insanın seçim yapma kapasitesini özgürlüğün ontolojik temeli olarak görür: insan, kendi varoluşunu her an yeniden yaratabilen bir varlıktır. Özgürlük kavramına geçmeden önce Sartre'ın öz ile varoluş hakkındaki görüşlerini açıklamamız, onun özgürlüğe dair düşüncelerini anlamamız açısından faydalı olacaktır.

3. Varoluş, Öz ve Özgürlük

Sartre varoluşçuları iki gruba ayırır ve varoluşun öze önceliğinin bütün varoluşçu filozoflarca ortak kabul olduğunu belirtir. O ise, daha ziyade kendisi ile özdeşleşen "varoluş özden önce gelir" (*L'existence précède l'essence*)

ifadesini "kendi-için-varlık" olan insanın önceden belirlenmiş veya tesis edilmiş, verili bir doğasının olmadığı anlamında kullanır. Ancak, onun bu görüşü yalnızca insana özgüdür ve yalnızca onun için bir geçerliliğe sahiptir. Başka bir deyişle, varoluşun özden önce oluşu, Sartre'ın kendinde-varlık olarak nitelendirdiği varlıkları kapsayan, onlar için mümkün olan bir durum değildir. Aksine o, sadece insan söz konusu olduğu zaman geçerlilik kazanabilmektedir (Sartre, 2017, s. 37).

Sartre, özün Tanrı tarafından verilmiş olduğunu öne süren anlayışlara karşı çıkar. Onun varoluşu öze öncelemesinin temel dayanaklarından biri ve en önemlisi Tanrı'nın varlığını yadsıyor olmasıdır. Ona göre Tanrı yoktur. Bu nedenle insana önceden verilmiş olan bir öz de yoktur. Yani, Tanrı vardır demek onun nazarında insana önceden verilmiş olan bir öz vardır demekle aynı içeriksel anlama sahiptir. Böylece Sartre'ın felsefesinde ne üreteceği bilgisayarın yapım aşamalarını ve özelliklerini önceden tasarlayan bilgisayar üreticisine benzetebileceğimiz bir Tanrı, ne de özü önceden belirlenmiş bilgisayara benzetebileceğimiz bir insan vardır. Bu itibarla varoluşun öze önceliği şöylece anlaşılmalıdır: İnsan ilk önce dünyaya gelir ve var olur, daha sonra kendi özünü, bir başkasının herhangi bir katkısı olmadan kendi başına oluşturur (Sartre, 2017, ss. 38-39).

"Kendinde-varlık" olarak, bir kâğıt keseceği veya önümdeki bilgisayar, elimdeki kalem, Sartre'a göre bütün bunlar, insanın aksine, önceden belirlenmiş, planlanmış bir tasarıya, yani öze göre var olurlar. Sözgelimi, bir bilgisayar üreticisi, bilgisayarı üretmeden önce bilgisayarı nasıl üreteceğini, bilgisayarın işlevlerini, taşıması gereken özelliklerle birlikte, taşımaması gereken bütün özellikleri kapsayan bir rapor ya da taslak hazırlar ve ona uygun olarak bilgisayarı üretir. Böylece ne bilgisayar bu taslaktan bağımsız olarak var olabilir, ne de bilgisayar üreticisi üretim aşamalarını izleyebileceği bir taslak ya da pusula olmadan onu gelişigüzel bir biçimde üretebilir. Çünkü kendinde-varlık olarak, üretilecek olan bu bilgisayarın özü, varoluşundan öncedir. Önce ona uygun bir öz belirlenir; daha sonra bu öze uygun olarak var olması sağlanır. Fakat varoluşu özünden önce gelen insan, bu durumdan tamamen uzak olan bir varlıktır. Onun özü önceden, başkası tarafından tasarlanmaz, aksine o, var olduktan sonra kendi özünü kendisi oluşturur (Sartre, 2017, s. 37).

Sartre'a göre, insan özsüz bir varlık olarak kendi başına bırakılmıştır.

Bu bırakılmışlık içinde onun ne dayanabileceği bir destek, ne de tutunabileceği bir dal vardır (Sartre, 2017, s. 47). Çünkü Tanrı yoksa, insanın önceden tasarlanmış bir özü olmadığı gibi, sığınabileceği bir sığınak da yoktur. O, bu dünyada hem özsüz hem de tek başınadır. Diğer bir deyişle, insan bu dünyaya adeta atılmış ve Tanrı da olmadığı için tek başına kalmıştır; bu durumda onun elinde somut olarak var olan tek şey ise, bu bırakılmışlık içindeki varlığı ya da varoluşudur (V. Çelebi, 2014, s. 74).

Sartre, insanın içinde bulunduğu bu durumu, onun özgür olmaya mahkûm olan bir varlık olması durumu ile açıklar. Ona göre özgürlük insan için bir seçenek değil, varoluşsal bir koşuldur. İnsan her koşulda bir seçim yapmak zorundadır. Seçim yapmamak da bir seçimdir ve bu durum insanın özgürlüğünün kaçınılmaz olduğunu gösterir. İnsan özgür olmaya mahkûmdur; bu bağlamda o hem kendi özünü oluşturmak, hem de bu yolda kendisini geliştirmekten yalnızca kendisi sorumludur (Sartre, 2017, s. 47).

4. Özgürlük ve İç Daralması

Sartre bir özgürlük filozofudur, bu nedenle onun nazarında insan özgürlüğü, her şeyden daha fazla önem arz eder (Delacampagne, 2010, s. 222). Onun düşüncesinde insan her durumda ve her anda özgürdür. İnsanın kendisi de dâhil hiç kimse ve hiçbir güç onu özgürlüğünden alıkoyamaz, çünkü özgürlük onun sahip olduğu bir şey olmaktan ziyade, o, özgürlüğün kendisidir (Akarsu, 1994, s. 228). Ona göre insan var olduktan sonra özgür olan bir varlık değildir. Aksine o, var olduğu anda zaten özgürdür. Bu nedenle özgürlük insanın varlığına ait bir özellik şeklinde tanımlanamaz; o, insanın var oluşuyla birlikte var olan, onun özünden önce gelen ve böylece özünü mümkün kılan bir varoluştur (Sartre, 2010, s. 75). O halde, Sartre açısından insanın bazen özgür olduğunu bazen de özgür olmadığını kabul etmek büyük bir çelişki olur, çünkü insan, varlığı itibariyle özgür olduğu için her zaman özgür olan bir varlıktır (Sartre, 2010, s. 560).

Sartre'ın insana yüklemiş olduğu bu mutlak özgürlük mutlak bir sorumluluğu da beraberinde getirir (Droit, 2013, s. 129). Ona göre özgürlük, insanın hem gücü hem de yüküdür; her seçim, bireyin kendi kimliğini inşa etmesiyle birlikte sorumluluk da doğurur. Özgürlük, insanı hem güçlendirir hem de onun üzerinde bir yük oluşturur; çünkü kişi, kendi seçimlerinin sonuçlarından kaçamaz. Bu bakımdan özgürlük aynı zamanda sorumluluk demektir.

Sorumluluk, Sartre'ın felsefesinde ontolojik bir temele dayanır. İnsan, bilinç ve hiçlik yapısı sayesinde kendi varoluşunu sürekli olarak yeniden yaratır. Bu yapısal özgürlük, sorumluluğu kaçınılmaz kılar. İnsan, varoluşunun her anında kendi seçimlerinin mimarıdır ve bu nedenle her eylem, hem etik hem ontolojik sonuçlar doğurur. Bunun yanında insanın kendi seçimleri yalnızca kendi yaşamını değil, aynı zamanda insanlığın evrensel değerlerini de temsil eder. İnsan özgürlüğe mahkûm olduğu için dünyanın bütün yükünü de omuzlarında taşır ve böylece hem kendisinden hem de dünyadan sorumlu olur (Sartre, 2010, s. 687). O halde, Sartre'a göre insanın sorumlu olması demek, onun yalnızca kendinden sorumlu olması değil, bilakis diğer herkesten de aynı biçimde sorumlu olması demektir (Sartre, 2010, s. 40). Böylece her eylem, bireysel bir sorumluluk olmanın ötesinde evrensel bir etik yükü üstlenir. Bu açıdan sorumluluk etik bir zorunluluk olarak kendini gösterir.

Sorumluluk, yalnızca bir davranışın sonuçlarından değil, aynı zamanda bu davranışı seçme özgürlüğünden kaynaklanır. İnsan, seçimlerini ve eylemlerini başkalarına veya dışsal koşullara bağlayarak sorumluluktan kaçamaz; çünkü her kaçış bilinçli bir seçimdir ve dolayısıyla sorumluluk doğurur. İnsan bu sorumluluğu, içinde bulunduğu durum ne olursa ve nasıl olursa olsun, mazeret öne sürmeksizin üstlenmek zorundadır. Çünkü filozofa göre, "başıma gelen her şey benim aracılığımla, seçimlerim dolayısıyla gelir; bu nedenle ne onların sorumluluklarını inkâr edip kaçabilirim ne de başıma geldikleri için üzülebilirim, aksine onların tamamı benim yaptığım tercihlerin birer sonucu oldukları için hepsi de benimkidir ve onları kabul etmem gerekir" (Sartre, 2010, s. 688). O halde Sartre'a göre atılmış olduğum bu dünyada her şeyden sorumluyum ve bu öyle bir sorumluluk ki, ondan hiçbir şekilde kaçamam, hatta kaçmak istesem bile yine sorumlu olurum (Sartre, 2010, s. 690). Çünkü bu istek de aynı şekilde benim bir seçimimdir ve seçimim olduğu için de ondan mutlak biçimde sorumlu olmam gerekir.

Sartre'a göre insan, yaptığı her seçimle kendini oluşturmaktadır. Böylece aslında o, seçimde bulunurken aynı zamanda kendi kendini de seçmiş olmaktadır. Ayrıca kendini seçmekle bütün insanları ve bütün insanları seçmekle de kendisini seçmiş olur. Çünkü insan, her seçiminde yalnızca kendi yaşamını değil, insanlığın evrensel bir modelini de belirler. Filozofa göre seçimlerimle kendimi oluşturmam demek, olmak istediğim benliği

tasarlamam ve herkesin de öyle olmasını istemem veya dilemem demektir. Nihayet yaptığım her seçim değerli olanı seçmek ve seçimimin değerli olduğunu belirtmek anlamına gelir. Seçimlerimizin herkes için iyi olmasının bir ölçütü veya garantisi var mıdır? Çünkü başka türlü olma imkânı daima mevcuttur. Sartre bu konuda iyimserliğini korur ve insanların kendisi için kötüyü seçmeyeceğini öne sürer. Ona göre biz hiçbir zaman kötü olanı seçmeyiz. Aksine daima iyi olanı seçeriz ve herkes için kötü olan bir şeyin bizim için iyi olması da mümkün değildir (Sartre, 2010, s. 41).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, özgürlüğün yalnızca bireysel değil, aynı zamanda etik bir boyutu vardır. İnsan, yaptığı her seçimle bir değer yaratır. Ancak Sartre'a göre insana önceden verilmiş olan bir öz bulunmadığı gibi önceden belirlenmiş olan herhangi bir değer de mevcut değildir. İnsan, Tanrı'ya dayanmayan bir dünyada kendi anlamını ve değerlerini yaratmak zorundadır. İnsan dünyaya bırakılmıştır ve var olan tek şey de varlığıyla birlikte var olan özgürlüğüdür. Bu nedenle o, özgürlüğünü kullanıp seçimler yaparak hem özünü oluşturmalı hem de değerler inşa etmelidir. Başka bir deyişle, insan özgürlüğü çerçevesinde yaptığı seçimlerle ve şeylere yüklediği anlamlarla değerleri oluşturabilir. Çünkü bir şeyler, biz onlara bir anlam veya değer yüklemeden herhangi bir anlama sahip olamazlar (Shouler, 2016, s. 248). Dolayısıyla doğuştan gelen salt değerler değil, insanın seçimleriyle anlam kazanan ve bu nedenle insan ürünü olan değerler vardır (Erdemli, 2017, s. 435).

Sartre insanın mutlak anlamda özgür olduğunu, ancak bu özgürlüğün sorumluluğunun da üstlenilmesi gerektiğini belirtmişti. Ne var ki, insana atfedilen bu özgürlük ve sorumluluk ontolojik bir kaygı, bir iç daralması (*angoisse*)'nı da beraberinde getirir. Mutlak bir özgürlükle özden yoksun olarak, dünyaya atılmış ve yaptığı seçimlerle hem kendisine hem de diğer bütün insanlara karşı sorumlu olan insan, taşıdığı bu ağır yükün farkına vardığı an, benliğinde derin bir iç sıkıntısı hisseder. İnsan özgürlüğünün bilincine bu kaygı yahut iç daralması (anguish) içinde varır. İç daralması içindedir ki özgürlük kendi varlığında kendisi için sorundur (E. Çelebi, 2010, s. 97; Sartre, 2007, s. 36). Gerçekten de insan, öze sahip olmak yerine, onu sonradan oluşturuyor ve onu oluştururken de bütün insanların sorumluluğunu yükleniyorsa; dünyaya atılmış ve her türlü dayanaktan yoksunsa; bu durumda da tek başına ve bütün insanlar için karar vermesi gerekiyorsa; bu

kararı verirken endişelenmemesi ve iç sıkıntısı yaşamaması mümkün değildir (Foulquie, 1991, s. 60).

Sartre'a göre kaygı yahut iç daralması insanın özgürlüğünün farkına varmasıyla ortaya çıkar. İnsan, yalnızca mevcut durumuyla değil, olabilecek durumlarla da yüzleşir; her seçim, hem bireysel hem de evrensel sonuçlar doğurur. Bu bilinç, insanda bir tür varoluşsal kaygı yaratır: "Ben ne olacağım ve seçimlerim dünyayı nasıl etkileyecek?" sorusu sürekli bir belirsizlik ve sorumluluk hissi doğurur. Sartre'a göre yaptığı seçimlerle kendisini ve bütün insanlığı seçen ve sorumluluğunun bilincinde olan herkes bu duyguyu yaşamaya mahkûmdur (Sartre, 2017, ss. 42-44). Bu durum, özgürlüğün tabii bir sonucu olarak kaygı ve sorumluluk bilincini ortaya çıkarır. Kaygı, özgürlüğün bedelidir ve insanın varoluşsal durumunu anlamak açısından temel bir göstergedir. İşte, Sartre'a göre, kişinin sorumluluk duygusuyla yüzleştiğinde içinin daralması ve bu yolla kendisinin bütünüyle farkına varması neticesinde açığa çıkan şey mutlak özgürlüktür (Sartre, 2010, s. 691).

5. Özgürlükten Kaçış ve Varoluşsal Seçimler

Sartre, insanın özgürlükle birlikte varoluşsal seçimler yapmak zorunda olduğunu sürekli vurgular. Her seçim, kişinin kendi kimliğini ve değerlerini inşa etme süreci için bir adımdır. Ne var ki, filozofa göre, özgürlükten kaçış girişimleri bu süreci geciktirir veya saptırır, üstelik bu kaçış insanın varoluşsal yükünden kurtulmasını sağlamaz. Sartre'a göre, insan, özgürlüğün yükünü taşımak istemediğinde kendisini sabit bir role veya dışsal koşullara hapsetmeye çalışır. Bu durumda kişi çoğu kez kendini aldatma yoluna başvurarak sorumluluğundan ve bu sorumluluğun vermiş olduğu iç daralmasından kaçmak ister (Sartre, 2010, s. 691). Bu kaçış kaygının yarattığı bir kaçıştır ve kaygının yarattığı yük insanı çoğu kez özgürlükten kaçmaya yönlendirir. Kişiye yüklenilen sorumluluk ona o kadar ağır gelir ki, kişi bu ağır yük yüzünden düşeceği kaygı durumundan kurtulabilmek için sorumluluğu reddeder ve böylece kendisine daha kolay gelen kendini aldatma yolunu tercih eder (Cevizci, 2012, s. 1164).

Sartre, kendini aldatma (*mauvaise foi*) ile yalan (*mensonge*) arasında kesin bir ayrım yapar, çünkü bu iki tutum öznenin bilinciyle ve özgürlükle olan ilişkisini farklı şekillerde ortaya koyar. Kendini aldatma ve yalan ayrımı, insan bilincinin yapısını, özgürlüğünü ve sorumluluğunu anlamak açısından temel bir öneme sahiptir. Sartre, bu ayrımı yapar, çünkü yalanın hedefi

başkası, kendini aldatmanın hedefi ise kişinin kendi varoluşudur. Sartre'a göre kendini aldatma durumu ile yalan aynı anlamı taşımaz. Çünkü yalan, sadece bir toplumsal eylem iken; kendini aldatma, insanın özgürlüğünü inkâr eden, kendi varoluşunu sakatlayan bir durumdur. Bu nedenle filozof kendini aldatmayı yalandan kesin bir biçimde ayırmayı önerir. Yalan, bilinçli bir şekilde başkasını kandırma eylemidir. Yalan söyleyen kişi gerçeği bilir, fakat onu gizleyerek veya çarpıtarak karşısındakine farklı bir şey sunar. Dolayısıyla burada yalan, öznenin kendisine değil, başkasına yönelik bir eylem olarak tezahür eder. Burada özne, yani yalan söyleyen farkında olduğu ve bildiği gerçeği gizlemektedir. Bu durumda bilinçte bir bölünmeden söz edilemez, çünkü bilinç kendi bilgisinin farkındadır (Sartre, 2010, s. 102).

Kendini aldatma ise kişinin doğrudan kendi bilincini kandırma teşebbüsüdür. Özne bir yandan gerçeği bilir, öte taraftan onu inkâr eder veya başka bir biçimde görmeye çalışır. Dolayısıyla kendini aldatma, sorumluluktan kaçma yahut insanın kendi sorumluluğunu reddetme girişimidir. Kişi, özgürlüğün ağırlığından kaçmak için kendisini başka bir role büründürür yahut dışsal bir koşula sığınır. Örneğin bir garson, rolünü abartarak kimlik ve kişiliğinin dışına çıkar ve özgürlüğünü inkâr eder; bir kadın, özgür bir seçim yapmamak için gerçeği görmezden gelir. Bu durum, sorumluluğun etik boyutunu doğrudan etkiler ve insanın kendi varoluşunu sahte bir biçimde yaşamasına yol açar. Buradaki paradoks şudur: Bir kişi, aynı anda hem gerçeği bilip hem de ondan kaçabilir mi? Sartre'a göre, bilincin özgül yapısı (öz-bilinç) bu paradoksu mümkün kılar. Kendini aldatma, öznenin özgürlüğünden kaçışıdır: İnsan kendi özgürlüğünün ağırlığını taşımak yerine, kendisini bir "şey" gibi görmeye (deterministik bir zorunluluğa, rollere, toplumun beklentilerine sığınmaya) yönelir. (Sartre, 2010, s. 102).

Yalan, öznenin özgürlük alanı içinde yaptığı bir seçimdir. İnsan, gerçeği söylemeyi de saklamayı da seçebilir. Bu anlamda yalan, insanın özgürlüğünün bir ifadesidir. Yalan, yalan söyleyen ve söylenen olmak üzere en az iki kişinin varlığını gerektirir; yalan söyleyen kişinin hakkında bilgi sahibi olduğu bir hakikati karşıdakinden gizlemesi ve onu bu konuda yanıltmasına yönelik olan bir çabadır. Bu açıdan yalan, öznenin özgürlüğünü inkâr etmez; yalnızca başkasıyla kurduğu ilişkide sorumluluğunu saklamaya çalışır. Burada temel amaç, yalan söyleyen kişinin kendi niyetini başkasından

gizlemesi ve başkasının da söylenilen yalanın doğru olduğunu sanması, ona inanmasıdır (Sartre, 2010, s. 102).

Sartre'a göre bu durum etik bir sorun doğursa da, ontolojik anlamda insanın kendi varoluşuna karşı bir çarpıtma niteliği taşımaz. Gerçeği bilmek ile başkasına farklı bir söylem sunmak aynı şey değildir, çünkü yalan öznenin öz-bilincini zedelemez. Sartre'ın ifadesiyle, "yalancı kendini kandırmaz; yalnızca başkasını kandırmaya çalışır." Özne doğası gereği kendi bilincinin farkındadır; yalnızca bu gerçeği başkasına açmamayı seçmiştir. Oysa kendini aldatmada durum tamamen farklıdır. Kendini aldatmada da yalanda olduğu gibi, asıl gerçekliğin üstü kapatılarak, onun aksi olan başka bir kabul onaylanır. Ancak şöyle bir farkla, kendini aldatan kişi hakikati başkasından değil, bizzat kendisinden gizlemeye çalışır. Bu yüzden kendini aldatmada, yalanda var olan yalan söyleyen ile yalan söylenen ikiliği mevcut değildir (Sartre, 2010, s. 102). Burada kişi kendi kendini aldattığı için yalan söyleyen ile yalan söylenen kişi aynı kişidir.

İşte bu noktada Sartre, yalana paralel olmakla birlikte ondan daha farklı bir olguyu, kendini aldatma kavramını ortaya atar. Yalanın kendi bilincine yönelmiş biçimi olarak düşünebileceğimiz bu kavram, yalandan çok daha karmaşık ve paradoksal bir yapıya sahiptir. Sartre'a göre kendini aldatmada kendimi aldatan ben olduğumdan dolayı kendimi kesin bir biçimde aldatabilmem için kendimden saklamaya çalıştığım asıl hakikati de biliyor olmam gerekir. Çünkü asıl hakikati bilmeden onun aksini kabul etmem ve ona inanmam mümkün değildir. Böylece kendini aldatma olayında asıl hakikati reddeden kişi, aslında hakikatin bilincinde olduğundan, kendini aldatma edimi de tamamen bilinç düzeyinde vuku bulan bir gerçeklik olarak tezahür eder (Sartre, 2010, s. 106). Bu konuyla ilgili Sartre'ın en bilinen iki örneği, kafede çalışan bir garson tasviri ile kendisini seven bir erkekle buluşan kadının içinde bulunduğu durumdur.

Sartre'ın tasvirine göre, kafede çalışan bir garson, kendisini rolüne öylesine kaptırmıştır ki, sanki garson olmak onun özüne ait bir şeymiş gibi davranır: hareketleri mekanik, sözleri ölçülü, beden dili fazlasıyla düzenlidir. Oysa, filozofa göre insanın özünde "garsonluk" gibi sabit bir kimlik yoktur. İnsan, her an farklı bir seçim yapabilir, işini bırakabilir, başka bir meslek seçebilir. Burada garson, özgürlüğünü inkâr ederek kendini yalnızca bir role indirgemiştir. Bu durum kendini aldatmanın tipik bir örneğini

teşkil eder (Sartre, 2010, ss. 110-111).

Diğer bir örnek ise kadın ve randevu örneğidir. Buna göre, bir kadın, hoşlandığı bir adamla randevulaşır ve bir mekânda buluşur. Adam elini kadının eline koyar. Kadın bu jestin cinsel veya duygusal anlamını bilir; fakat özgürce bir karar vermekten kaçmak için durumu "bilmezlikten" gelir. Ne elini çeker, ne de kabul eder; ellerinin temasını "anlamsız" bir şeymiş gibi görür. Aslında kadın, buluştuğu adamın kendisine karşı neler hissettiğini ve adamın hislerine karşı olumlu ya da olumsuz bir cevap vermesi gerektiğini bilir. Ancak o, bu apaçık gerçeği ve ciddiyeti anlamak ve görmek istemez. Burada kadın hem gerçeği (adamın ilgisini) bilir, hem de bilmiyormuş gibi davranır; vereceği kararın sorumluluğundan kaçınarak gerçeğin üstünü örter. Sartre'a göre kadının sorumluluk getiren özgürce bir karardan kaçınması kendini aldatmanın tipik bir örneğidir. Nitekim kendini aldatma, sorumluluktan kaçışın diğer adıdır (Sartre, 2010, ss. 110-111).

Kendini aldatma, insana özgü bir durumdur. Nesneler, hayvanlar ya da makineler kendilerini aldatamazlar; çünkü yalnızca insan bilinci kendi üzerine dönebilme (öz-bilinç) kapasitesine sahiptir. Kendini aldatma ve özgürce karar vermekten kaçış, insanın özgürlük ve sorumluluk bilincini reddetmesinin bir yoludur; ancak Sartre'a göre, özgürlükten kaçış tamamen mümkün değildir, çünkü özgürlük, insanın ontolojik yapısının bir parçasıdır. Dolayısıyla kendini aldatma, yalnızca etik değil, aynı zamanda ontolojik bir sorundur. İnsanın kendi varoluşunu inkâr etmesidir. Kendini aldatma, insanın varoluşunu sahte bir şekilde yaşamasıdır. İnsan, kendi hiçliğini ve özgürlüğünü görmezden gelerek, kendisini bir nesne gibi yaşamaya çalışır. Sartre'ın ifadesiyle bu durum, "bilincin kendi kendini bölmesi"dir. Bu paradoksun mümkün olmasını sağlayan şey, Sartre'ın "hiçlik" anlayışıdır. Çünkü bilincin yapısında, her zaman kendini aşma ve inkâr etme kapasitesi vardır (Sartre, 2010, ss. 102-110-111).

Sonuç

Jean-Paul Sartre'ın ateist varoluşçuluğu, 20. yüzyıl en etkili ve tartışmalı felsefi akımlarından biridir. O, insanın özgürlüğü, sorumluluğu ve anlam arayışını radikal bir biçimde yeniden tanımlar. Ona göre insan, önceden belirlenmiş bir öz taşımayan ve Tanrı'dan bağımsız olarak var olan bir varlıktır. Bu perspektif, bireyi hem kendi yaşamının yaratıcısı hem de insanlık adına sorumluluk taşıyan bir özne olarak kabul eder. Sorumluluğu

varoluşun kökensel anlamını oluşturan bir özgürlük anlayışı üzerinden temellendiren Sartre, eylemin determinist bir yolla açıklanamayacağı gibi, salt özgür istenç yanlılarının yaptığı gibi, salt istençten hareketle de açıklanamayacağını öne sürer. Dahası istenç bu kökensel özgürlük üzerinden zuhur edebilir. Ancak bu eylemin saiksiz ya da amilsiz olduğu ya da özgür istencin eylemin ortaya çıkışında hiçbir rolünün olmadığı anlamına gelmez. İstenç tek başına eylem kararını verme ayrıcalığına sahip değildir, ancak devreye girdiğinde kararın duyurulmuş olmasıyla rolünü oynayan bilinç yapısıdır.

Bu bağlamda "Varoluş özden önce gelir" ilkesi, sosyal, tarihsel ve kültürel koşulların içine doğmuş olsa da, insanın kendi değerlerini ve yaşamının anlamını, insan gerçekliğinin temel edimi olan seçimle belirlediği anlamına gelir. Bu önermeye göre insanın özü, aşkın bir otorite ya da ilahi bir düzen tarafından belirlenmiş değildir; insanın özü varoluşuyla belirlenmiştir; varoluşunu da temel edimi olan seçimle kurmak zorundadır. Bu bağlamda insanın varoluşu özünden öncedir. İnsan özsüz olarak bu dünyaya sonsuz özgürlüğü ile atılmıştır, bu özgürlükle yaptığı seçimlerle kendi özünü kendisi oluşturur. Dolayısıyla bu temel ilke, insanı hem mutlak özgürlüğün hem de kaçınılmaz sorumluluğun merkezine yerleştirir. Bu yaklaşımda birey, kendi yaşamına yön veren değerleri kendisi yaratır ve yaptığı her seçimden mutlak anlamda kendisi sorumludur. Özgürlük aynı zamanda üst düzeyde bir sorumluluk fikriyle birlikte düşünülür. Çünkü bu yaklaşımda insan, yalnızca kendi seçimlerinden değil, aynı zamanda insanlık adına yaptığı seçimlerden de sorumludur.

Öte taraftan özgürlük, yalnızca seçim yapabilme kapasitesi değil, aynı zamanda bu seçimlerin sonuçlarından kaçamayacak olma durumunu da içerir. Buna göre insan kendisi ve başkaları açısından bütün yaptıklarından mutlak anlamda sorumludur. Tanrı'nın yokluğu yalnızca özgürlüğün sınırlarını genişletmekle kalmaz; aynı zamanda bireyi yalnızlık, kaygı ve hiçlik deneyimleriyle yüzleşmek zorunda bırakır. Sartre'a göre kaygı, insanın özgürlüğünün ve sorumluluğunun kaçınılmaz bir sonucudur. Bu anlamda bilinç durumlarında açığa çıkan kendini aldatma, insanın kendi varoluşunu sahte bir biçimde yaşaması ve sorumluluklarından kaçmasını ifade eder. Özgürlükten kaçış biçimleri, insanın varoluşsal durumunu değiştiremez; yalnızca geçici bir saklanma sağlar. Varoluşsal seçimler, insanın kendi

kimliğini oluşturmasının temel aracı olarak kalır ve özgürlükten kaçış, bu sürecin doğal bir sınavı olarak değerlendirilir.

Sartre'ın ateist varoluşçuluğu hem felsefi hem de pratik açıdan insanın özgürlüğünü, sorumluluğunu ve varoluşsal kaygısını merkeze alan radikal bir antropoloji sunar. Onun ateist varoluşçuluğu, insanı kendi varoluşunun yaratıcısı ve sorumlu öznesi olarak konumlandırır. Ona göre insan, her durumda özgürdür ve her seçiminde hem kendi kimliğini hem de değerlerini inşa eder. Özgürlük ve sorumluluk arasındaki gerilim bireyin kendi yaşamına dair sorumluluk bilincini artırırken, özgürlüğün getirdiği kaygı ve etik yükün de farkına varmasını sağlar.

Sartre'ın varlık, özgürlük ve etik konusundaki görüşleri kendi içinde tutarlı görünmekle birlikte bazı problemleri de beraberinde taşır. Bu çerçevede Sartre varlığı, özgürlüğü ve etiği kendisinden türeteceği bir Tanrı fikrini yadsıyarak bu fikrin yarattığı boşluğun bütün yükünü ve sorumluluğunu insanın omuzlarına yükler. İnsanın "her durumda özgür olduğu" fikrinden hareket eden düşünür, koşullarımızı seçmesek bile, onlara vereceğimiz anlamı seçtiğimizi, dolayısıyla dünyanın ortasına "fırlatılmış" olsak da özgürlükten kaçamayacağımızı savunur. Ne var ki Sartre'ın insanı özgürlüğe mahkûm eden bu varoluşsal ontolojisi aşırı bireyci ve toplumsal gerçekliği ihmal eden bir görüntü arz eder. Düşünür öte yandan "özgür seçim"lerin basitçe üstlenebilecek şeyler olduğunu düşünerek insanın bilinçdışı motivasyonlarını ve travmalarını görmezden geldiği gibi, tüm insanları bilinç düzeyi bakımından eşitler. Oysa bilinç düzeyi bakımından insanlar eşit olmadığı gibi "her an her şeyi seçebilirim" iddiasının da pratik hayatta bir karşılığı yoktur. Çünkü insanın tercihleri çoğu zaman alışkanlıklar, bağımlılıklar, ilişkiler, hatta biyoloji tarafından belirgin biçimde sınırlanmaktadır.

Eleştirilere konu olan söz konusu sınırlılıklarına rağmen Sartre'ın varoluşçuluğu, günümüzde hala büyük bir öneme sahiptir. Özellikle bireysel tercihlerin evrensel sorumluluk boyutu, Sartre'ın özgürlük ve sorumluluk anlayışını güncel kılar. Bu anlamda Sartre'ın felsefesi, insanın özgürlüğüyle yüzleşmesini, sorumluluğunu üstlenmesini ve kendi varoluşunu bilinçli biçimde inşa etmesini teşvik eden bir çağrı olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

Akarsu, B. (1994). *Çağdaş Felsefe* (7. bs). İnkılâp Kitabevi.

Barrett, W. (2016). *İrrasyonel İnsan* (S. Özer, Çev.; 2. bs). Hece Yayınları.

Cevizci, A. (2012). *Felsefe Tarihi* (4. bs). Say Yayınları.

Çelebi, E. (2010). J. P. Sartre'da Özgürlüğün Ontolojik Temelleri Üzerine. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *30*, 93-104.

Çelebi, E. (2011). "Öznellik ve Nesnellik Dengesi Bakımından Varoluşçuluk "J. P. Sartre Üzerinden Bir İnceleme". *Ekev Akademi Dergisi*, *46*, 17-30.

Çelebi, V. (2014). Jean Paul Sartre'ın Varoluşçuluk Düşüncesi. *Beytülhikme*, *4*(2), 63-76.

Delacampagne, C. (2010). *20. Yüzyıl Felsefe Tarihi* (D. Çetinkasap, Çev.; 1. bs). Türkiye İş Bankası Yayınları.

Droit, R. P. (2013). *20. Yüzyıla Yön Veren 20 Büyük Filozof* (İ. Yerguzu, Çev.; 1. bs). Say Yayınları.

Erdemli, H. A. (2017). Jean Paul Sartre. İçinde Ş. Öçal (Ed.), *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni: C. IV* (2. bs, ss. 421-437). İnsan Yayınları.

Foulquie, P. (1991). *Varoluşçuluk* (Y. Şahan, Çev.; 1. bs). İletişim Yayınları.

Kampits, P. (2004). Jean Paul Sartre: Anlamsızlık ve Özgürlük Arasında (A. Kanat, Çev.). İçinde M. Fleischer (Ed.), *20. Yüzyıl Filozofları* (1. bs). İlya Yayınevi.

Magill, F. (1992). *Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasiği* (V. Mutal, Çev.; 2. bs). Dergâh Yayınları.

Marcuse, H. (2016). Sartre'ın Varoluşçuluğu. İçinde G. Ateşoğlu (Ed.), *Çağdaş Felsefenin Macerası 1* (1. bs). Belge Yayınları.

Özkan, M. Ş. (2018). Jean Paul Sartre'ın Varlık Anlayışının Teolojik Yansımaları. İçinde H. Çiftçi & K. Adılbekova (Ed.), *3. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi Kongre Tam Metin Kitabı* (ss. 94-108). İksad Yayınevi.

Sartre, J. P. (2007). *Existentialism is a Humanism* (C. Macomber, Çev.). Yale University Press.

Sartre, J. P. (2010). *Varlık ve Hiçlik* (T. Ilgaz & G. Çankaya Eksen, Çev.; 3. bs). İthaki Yayınları.

Sartre, J. P. (2017). *Varoluşçuluk* (A. Bezirci, Çev.; 27. bs). Say Yayınları.

Shouler, K. (2016). *Her Yönüyle Felsefeyi Anlamak* (E. Çakıruylası, Çev.).

Arkadaş Yayınevi.

Türkan, M. (2020). Sartre'da Özgürlüğün Temeli Olarak Varoluşsal Ontoloji. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, *Varoluşçuluk-II (93)*, 223-252.

Türkan, M. (2024). Sartre'da Kartezyen Düalizm Eleştirisi. *İçtimaiyat*, *8*(1), 180-199.

Zafer Esenyel, Z. (2016). Jean Paul Sartre. İçinde A. K. Çüçen (Ed.), *Felsefe Tarihi III: XX. Yüzyıl Filozofları*. Sentez Yayıncılık.

Öz: Jean-Paul Sartre varoluşçu felsefenin en önemli filozoflarından biridir. Onun "varoluş özden önce gelir" ilkesi etrafında şekillenen düşüncesi insanın özgürlük, sorumluluk ve anlam arayışını merkeze alır. İnsan, "kendi-için-varlık" olarak, özünü açığa çıkarmakla yükümlü özgür ve sorumlu bir varlık şeklinde tanımlanır. Bu yaklaşım, insana önceden belirlenmiş bir öz atfetmeyi reddeder ve bireyin kendi özünü, seçimleri ve eylemleriyle yaratacağını savunur. Sartre, özün Tanrı tarafından verilmiş olduğunu öne süren anlayışlara da karşı çıkar. Onun varoluşu öze öncelemesinin en temel dayanağı yaratıcı bir Tanrı'nın varlığını yadsıyor olmasıdır. Ona göre Tanrı yoktur. Bu nedenle insana önceden verilmiş olan bir öz de yoktur. Bu bakımdan Sartre, Tanrı'nın yokluğunu temel alarak insanın anlam, özgürlük ve sorumluluk problemlerini çözümlemeye odaklanır. Bu çalışmada Sartre'ın ateist varoluşçuluğu insanın doğası, özgürlüğü ve sorumluluğu açısından kavramsal ve betimleyici bir yöntemle ele alınacak, bu bağlamda insanın kendi varoluşunu kurma zorunluluğu ile buna bağlı olarak ortaya çıkan iç daralması, hiçleme, özgürlük ve özgürlükten kaçış biçimleri ontolojik ve etik düzlemde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sartre, öz, varoluş, kendi-için-varlık, hiçlik, iç daralması, özgürlük, sorumluluk.